

GRAŻYNA M. WILCZYŃSKA – BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA KUL

NUKAT A KATALOG LOKALNY

Od czerwca 2002 roku funkcjonuje w Polsce NUKAT – narodowy uniwersalny katalog centralny. Jest to katalog wspólny, tworzony przez biblioteki naukowe, głównie akademickie, metodą współkatalogowania. Współuczestniczy w nim także, chociaż ciągle tylko deklaratywnie, Biblioteka Narodowa.

NUKAT zawiera rekordy bibliograficzne książek i czasopism, rekordy haseł wzorcowych formalnych: nazw osobowych, nazw instytucji i organizacji, imprez, tytułów dzieł anonimowych, tytułów klasycznych utworów literackich, rekordy haseł przedmiotowych: języka KABA i haseł przedmiotowych rozwiniętych (HPR). NUKAT jest kontrolowany kartoteką wzorcową¹.

Charakterystyka rzeczowa katalogowanych pozycji jest formułowana poprzez hasła przedmiotowe wyrażone w języku KABA. Wśród bibliotek współkatalogujących do NUKAT dużą grupę stanowią biblioteki – autorzy tego języka informacyjno-wyszukiwawczego.

Od wielu lat pracuję w Sekcji Opracowania Rzeczowego Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W naszej Bibliotece są prowadzone dwa katalogi rzeczowe: kartkowy katalog systematyczny, rejestrujący pozycje książkowe wydane do 1996 roku oraz katalog przedmiotowy, realizowany w postaci haseł przedmiotowych w katalogu komputerowym dla pozycji książkowych wydanych od 1997 roku i czasopism.

Przedstawimy doświadczenia współpracy katalogu lokalnego – katalogu komputerowego (OPAC) Biblioteki Uniwersyteckiej KUL z katalogiem centralnym NUKAT. Analizy ograniczymy do opracowania rzeczowego książek. Ze względów praktycznych zawężono zakres piśmiennictwa do teologii i religioznawstwa. Wydawało się, że opracowanie tych pozycji zainteresuje przedstawicie-

¹ <http://www.nukat.edu.pl>; M. Burchard, *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny – NUKAT*, „Bibliotekarz”, (2000) nr 2, s. 6-10; A. Padziński, *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 267-377.

li bibliotek kościelnych. Dodatkowym argumentem jest także fakt, że BU KUL ciągle jest postrzegana jako biblioteka o bogatych zbiorach z zakresu teologii i religioznawstwa².

Od 1997 roku z wykorzystaniem oprogramowania VTLS/VIRTUA tworzony jest w naszej Bibliotece katalog komputerowy. Od 1996 roku należymy do grona autorów języka KABA – Międzybibliotecznego Zespołu Walidacyjnego języka KABA.

Jedną z grup przygotowujących utworzenie NUKAT był zespół ds. opracowania rzeczowego.

Dyskutowano także te problemy, już nieformalnie, w Międzybibliotecznym Zespole Walidacyjnym języka KABA.

Od początku istniała świadomość trudności, na jakie może napotkać opracowanie rzeczowe we wspólnym katalogu. Tworzenie charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów zawiera w sobie pewien element subiektywizmu. Oczywiście należy go minimalizować. Czy można jednak wykluczyć go zupełnie, pozostaje pytaniem otwartym. Nawet stosowanie tego samego jiw (języka informacyjno-wyszukiwawczego) w wielu bibliotekach nie zapewnia całkowitej zgodności formułowanych charakterystyk. Nie istnieją jednoznaczne normy opracowania rzeczowego, a jedynie zalecenia metodyczne.

W tradycji bibliotekarstwa polskiego, podobnie jak światowego, obserujemy zjawisko wielości stosowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych. Wykorzystywane były zarówno jiw o szerokim, nawet międzynarodowym zasięgu, jak i całkowicie lokalne.

Poszczególne biblioteki i ośrodki są przywiązane do przyjętych wcześniej rozwiązań. Nie jest to skutek nieracjonalnego tradycjonalizmu, ale często ścisły związek zachodzący pomiędzy przyjmowanym jiw a księgozbiorem. W wielu przypadkach jiw był wypracowywany na potrzeby konkretnego księgozbioru.

Komputeryzacja bibliotek, ich ścisła współpraca niosą ze sobą konieczność unifikacji. Dotyczy to także opracowania rzeczowego zbiorów z trudem poddającego się normalizacji.

Postawowym zagadnieniem był wybór stosowanego języka informacyjno-wyszukiwawczego.

Uzgodniono, że charakterystyki rzeczowe książek – podobnie jak czasopism – należy formułować w języku KABA. W chwili uruchamiania NUKAT język KABA był jedynym jhp (językiem haseł przedmiotowych) w Polsce całkowicie przygotowanym do wykorzystania w tym katalogu. Jest on kontrolowany kartoteką wzorcową, już wtedy dostępną dla wszystkich współpracujących bibliotek.

² Przez kilka miesięcy 1998 roku udostępniano czytelnikom pozycje książkowe opracowywane w Sekcji Opracowania Rzeczowego BU KUL. Zrealizowane zamówienia podzielono wg odpowiadających im działów piśmiennictwa. Wśród zamówień na pozycje obce zdecydowanie przodowała teologia, na pozycje polskie była także w czołówce, chociaż wyprzedzona przez prawo. Wielką poczytnością cieszyły się zbiory najnowszych przepisów prawnych.

Docelowo w NUKAT mają współistnieć jeszcze dwa jiw – jhp BN (język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej) i MeSH (Medical Subject Headings).

Dla katalogowania przedmiotowego w katalogu centralnym NUKAT należało uzgodnić wspólne procedury, zasady postępowania.

Przyjmując ustalenia dotyczące opracowania rzeczowego książek w NUKAT odwołano się do doświadczeń katalogowania czasopism. Baza CKTCz (Centralna Kartoteka Tytułów Czasopism), obok bazy CKHW (Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych), była jedną z wyjściowych baz NUKAT.

W przypadku opracowania książki już we wstępnych ustaleniach przyjęto, że hasła przedmiotowe do rekordu bibliograficznego mogą wprowadzać także biblioteki, które nie sporządzały jej opisu formalnego – rekordu bibliograficznego. Charakterystykę rzeczową czasopisma tworzy biblioteka, która sporządziła jego rekord bibliograficzny.

Decyzję tę uzasadnia istniejący sposób organizacji opracowania zbiorów w bibliotekach. W wielu jeszcze opracowanie formalne zdecydowanie wyprzedza opracowanie rzeczowe. Zdarza się nawet kilkumiesięczna luka czasowa.

Dla uniknięcia zbędnych dyskusji i zredukowania elementu subiektywizmu, postanowiono nie modyfikować haseł przedmiotowych wpisanych przez inne biblioteki. Wyłączono z tej zasady jedynie przypadki istotnych, merytorycznych błędów oraz nieprawidłowości formalnych. Bibliotekarz formułujący charakterystykę rzeczową musi mieć świadomość konieczności obiektywizacji myśli, dążenia do zaspokojenia potrzeb użytkowników w wielu ośrodkach.

Praktyka jest zbliżona, chociaż niektóre biblioteki dopisują czasem hasła zgodnie z przyjętymi wcześniej tradycjami katalogowania i zwyczajami czytelników, a nie wynikające z metodyki katalogowania przedmiotowego.

Hasła przedmiotowe wprowadzone do rekordów bibliograficznych rozchodzą się do katalogów lokalnych w plikach poprawek i modyfikacji przygotowujących codziennie do pobrania przez Centrum NUKAT.

Dla zapewnienia kontroli i poprawności opisów wszystkie elementy rozwiniętych haseł przedmiotowych, tematy i określniki, muszą posiadać rekordy haseł wzorcowych w kartotece języka KABA. W CKHW musi też istnieć HPR (hasło przedmiotowe rozwinięte), który podlega kontroli formalnej i zatwierdzeniu. Do pól 6XX rekordu bibliograficznego mogą być kopiowane tylko i wyłącznie hasła spełniające te wymagania. Hasła przedmiotowe, dla których brak rekordów w kartotece wzorcowej, jeszcze nie istniejące w j. KABA, należy wpisywać w pole 976. Po opracowaniu i walidacji hasła wzorcowego oraz utworzeniu rozwiniętego hasła przedmiotowego są one przenoszone do odpowiedniego pola 6XX³.

W ramach prac przygotowawczych dyskutowano zakres katalogowania przedmiotowego. Istniały między innymi postulaty wykluczenia z niego tekstów

³ NUKAT – opracowanie przedmiotowe w jhp KABA. Centrum NUKAT, Materiały do dyskusji dnia 19 VIII 2002 [tekst do użytku wewnętrznego].

literackich, poza antologiami, podręczników szkolnych. Rozważano możliwość wpisywania pewnej części haseł przedmiotowych tylko w katalogach lokalnych.

Nie znano, wówczas, wszystkich konsekwencji technicznych wpisywania w rekordy bibliograficzne katalogu centralnego NUKAT haseł przedmiotowych przeznaczonych dla wybranych katalogów lokalnych.

Ostatecznie ze względu na zróżnicowane zapotrzebowania użytkowników postanowiono objąć katalogowaniem przedmiotowym całość piśmiennictwa. Wyłączono z niego tylko teksty biblijne oraz teksty innych ksiąg świętych, które z założeń metodycznych nie podlegają katalogowaniu przedmiotowemu⁴.

Metodyka katalogowania przedmiotowego zaleca formułowanie charakterystyk rzeczowych wyszczególniających⁵. Nie powinno się stosować tematów szerszych, uogólniających, np. tematów klasowych. Hasła przedmiotowe, którymi została opatrzona pozycja powinny mieć taki stopień szczegółowości, aby zadowolą także biblioteki specjalistyczne. W dotychczasowej praktyce opracowując rzeczowo tylko we własnym katalogu lokalnym biblioteka mogła decydować o stopniu szczegółowości odpowiednim do potrzeb swoich użytkowników.

Biblioteka Uniwersytecka KUL jest jedną z bibliotek korzystających, od 1996 roku z przywileju EO (egzemplarza obowiązkowego). Wszystkie biblioteki z niego korzystające, poza Biblioteką Narodową, współkatalogują do bazy NUKAT.

Duża część książek, wydawnictw polskich jest więc dla tych bibliotek wspólna. To kolejne uzasadnienie praktyki współkatalogowania.

Oczywiście pewna część pozycji znajduje się tylko w zbiorach pojedynczych bibliotek. Tak samo dzieje się w BU KUL. Część naszych zbiorów nie pokrywa się ze zbiorami innych bibliotek. Około 72 – 75 % rekordów bibliograficznych wprowadzonych przez naszą Bibliotekę do NUKAT jest wykorzystywana (kopiowana) tylko w OPAC (katalogu komputerowym) BU KUL.

Przez okres kilku miesięcy śledzono opracowanie rzeczowe piśmiennictwa teologiczno-religioznawczego w naszej Bibliotece. Brano pod uwagę pozycje książkowe wydane od 1997 roku, które opracowujemy tworząc dla nich charakterystyki wyszukiwawcze, wpisując hasła przedmiotowe w ich rekordy bibliograficzne w NUKAT. Przeważały wśród nich wydawnictwa obce. Stanowiły one 59,55 % analizowanej próby.

Dla katalogowanych pozycji polskich odnajdowano w bazie NUKAT hasła przedmiotowe dla 53,6 % pozycji, dla 36 % sformułowano hasła przedmiotowe w BU KUL. Modyfikacji wymagało aż 10,4 % charakterystyk rzeczowych wcześniej sformułowanych przez inne biblioteki.

Do wydawnictw polskich zaliczono zarówno oryginalne prace autorów polskich jak i przekłady na język polski.

Dla 54,35 % katalogowanych pozycji obcych odnaleziono hasła przedmio-

⁴ „Guide d'indexation RAMEAU”, 6eme edition, Paris 2004 s. 310.

⁵ T. Głowacka, *Kartoteka wzorcowa języka KABA. Stosowanie w katalogowaniu przedmiotowym*, Warszawa 1997, s. 15 i in.

towe w zagranicznych bazach katalogowych, dla 42,4 % sformułowano hasła przedmiotowe w BU KUL i wprowadzono je do NUKAT, zmodyfikowano 3,36 % charakterystyk rzeczowych podanych w obcych bazach lub wpisanych wcześniej w NUKAT. Pominięcie haseł przedmiotowych uogólniających występujących w bazie LC nie było traktowane jako modyfikacja.

Zwróćmy uwagę, że zdecydowanie większa ilość charakterystyk rzeczowych wymagających modyfikacji była sformułowana dla pozycji polskich.

Decyzje o przejściu haseł przedmiotowych z baz zagranicznych, jak i wpisanych w NUKAT przez inną bibliotekę polską opieramy bezpośrednio na analizie treści katalogowanej pozycji.

W przypadku analizowanego piśmiennictwa korzystano głównie z, dostępnych on-line, baz katalogowych bibliotek LC (Library of Congress), BN OPALE (Bibliothèque nationale de France), BL (British Library), URBS- VATLIB (Unione Romana Biblioteche Scientifiche – katalog centralny Biblioteki Watykańskiej oraz bibliotek szkół zagranicznych w Rzymie).

W bazie BN OPALE poszukujemy pozycji francuskich i francuskojęzycznych, w bazie LC pozycji amerykańskich, angielskich i niemieckich. (Pozycje niemieckie rzadko porównujemy z niemieckimi bazami katalogowymi ze względu na odmienną stosowanych jiw.) W bazie URBS-VATLIB poszukujemy haseł przedmiotowych dla pozycji watykańskich i włoskich.

Korzystanie z kilku wybranych zagranicznych baz katalogowych jest bardziej efektywne niż przeszukiwania w ich dużej ilości.

Przejmowanie charakterystyk rzeczowych z zagranicznych baz katalogowych wymaga dodatkowo dobrej znajomości metodyki katalogowania w nich stosowanej⁶. Najbardziej zbliżona do zaleceń katalogowania przedmiotowego w języku KABA jest metodyka opisana w *GUIDE d'indexation RAMEAU* i realizowana w BN OPALE. W bazie LC spotykamy również hasła przedmiotowe uogólniające, zbędne w narodowym katalogu centralnym NUKAT. Przy przejmowaniu charakterystyk wyszukiwawczych należy je pomijać.

W bazie BN OPALE częściej stosowane są rozwinięte hasła przedmiotowe, złożone z tematu i nawet kilku określników. W LC Online Catalog preferowane są hasła przedmiotowe krótsze. Czasem dla adekwatnego wyrażenia treści dokumentu formułuje się ich większą ilość.

Bibliotekarz katalogujący do NUKAT, który decyduje o przejściu charakterystyk rzeczowych powinien znać biegle j. KABA – jego zasób leksykalny i reguły stosowania – oraz metodykę katalogowania przyjętą w bibliotekach zagranicznych.

W bazie NUKAT, obok kartotek wzorcowych haseł formalnych i kartoteki

⁶ A. Padziński, *Możliwości wykorzystania w toku katalogowania w języku KABA opisów rzeczowych z baz bibliograficznych stosujących języki RAMEAU i LCSH*, w: *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA. Stan obecny i perspektywy rozwoju Sopot 9-11.09.1997*, Warszawa 1998 s. 53-60.

wzorcowej języka KABA, znajdują się rekordy haseł przedmiotowych rozwiniętych – HPR. Nie są one hasłami wzorcowymi języka haseł przedmiotowych, ale pełnią funkcję haseł wzorcowych katalogu. Zostały one przejęte z katalogów lokalnych oraz są sukcesywnie tworzone na potrzeby katalogowania przedmiotowego książek i czasopism do NUKAT⁷. Z jednej strony ich obecność bardzo utrudnia korzystanie z kartoteki wzorcowej j. KABA, z drugiej jednak skraca czas opracowania pozycji.

Ideałem byłaby osobna baza zawierająca wyłącznie zasób leksykalny języka KABA.

Dla formułowanych w BU KUL haseł przedmiotowych odnaleziono w NUKAT 55, 37 % rekordów gotowych, wcześniej utworzonych, rozwiniętych haseł przedmiotowych, dla 44,63 % musiano je sformułować.

1,09 % haseł brakujących zawierał jednocześnie hasła nie istniejące jeszcze w języku KABA. W BU KUL są tworzone i walidowane hasła wzorcowe języka KABA, co ułatwia proces katalogowania przedmiotowego.

Język KABA jest językiem haseł przedmiotowych o uniwersalnym zakresie. Pozwala to na formułowanie charakterystyk rzeczowych dla piśmiennictwa z wszystkich dziedzin i wszelkich form wydawniczych. Od początku został on zaprojektowany i redagowany jako język haseł przedmiotowych kompatybilny za zasobami leksykalnymi LCSH, RAMEAU i RVM. Z wielu względów jako źródło bezpośrednie przyjęto RAMEAU⁸. Cecha kompatybilności j. KABA okazuje się niezwykle ważna w praktyce katalogowania przedmiotowego. Pozwala ona na dość szybkie przejmowanie haseł przedmiotowych z baz zagranicznych stosujących LCSH, RAMEAU, RVM.

Ogromnym ułatwieniem dla katalogujących przedmiotowo są tropy wyszukiwawcze, formy odrzucone obcojęzyczne, wpisane w pola 472 rekordów wzorcowych j. KABA. Wiążą one bezpośrednio hasła j. KABA z leksyką LCSH i RAMEAU. Terminy te odszukujemy poprzez indeks specjalny. Usprawnia to proces odczytywania haseł w katalogach bibliotek zagranicznych.

Podkreślmy, o ile dla przejmowania charakterystyk rzeczowych pozycji polskich sformułowanych przez inną bibliotekę wystarczy stosowanie tego samego jiw, o tyle dla pozycji obcych niezwykle istotna jest cecha kompatybilności języków pozwalająca na przejmowanie tychże z baz zagranicznych.

Ma to ogromne znaczenie dla skrócenia czasu opracowania rzeczowego pozycji obcych, często bardzo specjalistycznych, będących w zbiorach tylko jednej biblioteki. Nie można w tym przypadku wykorzystać współpracy z inną biblioteką krajową.

Badacze, naukowcy, użytkownicy polscy często przeszukują zagraniczne

⁷ G. M. Wilczyńska, *Rekordy rozwiniętych haseł przedmiotowych w Centralnej Kartotece Haseł Wzorcowych*, „Bibliotekarz”, (2001) nr 9, s.13-16.

⁸ T. Głowacka, *Kompatybilność języka KABA z językami RAMEAU-RVM-LCSH*, w: *Materiały z Konferencji nt.: Język haseł przedmiotowych KABA*, s. 35-42.

bazy katalogowe. Poprzez praktykę zapoznają się także z istniejącymi tam możliwościami wyszukiwania treściowego. Istnienie podobnych w narodowym katalogu centralnym NUKAT, stosowanie współbrzmiącego – kompatybilnego jiw, o przekładalnej leksyce i analogicznej gramatyce, jest dla nich dużym ułatwieniem.

Komputerowe bazy katalogowe dają wiele możliwości przeszukiwania poprzez różne indeksy, z wykorzystaniem rozmaitych filtrów, ale tylko charakterystyki rzeczowe nadane przez bibliotekarza są formułowane na podstawie analizy treści dokumentu.

Hasła przedmiotowe w j. polskim pozwalają na przeszukiwanie bazy w odpowiedzi na pytania użytkowników sformułowane w j. polskim, zarówno poprzez hasła przedmiotowe jak i słowa kluczowe z haseł przedmiotowych. Odpowiadając systemy gromadzą w odnalezionych zbiorach rekordy pozycji zarówno polskich, jak i obcych. Jest to szczególnie ważne w przeszukiwaniu opisów literatury obcojęzycznej. Nie trzeba uzasadniać, jak wielką wagę ma ona dla naukowców i studentów polskich.

Jednocześnie hasła przedmiotowe formułowane dla piśmiennictwa krajowego i zapisane w NUKAT poprzez cechę kompatybilności, indeksy obcojęzyczne: angielsko i francuskojęzyczny, ułatwiają użytkownikowi zagranicznemu przeszukiwanie tej bazy. Komfortem byłyby tropy wyszukiwawcze, formy odrzucone, w wersji angielsko- i francuskojęzycznej w rozwiniętych hasłach przedmiotowych.

Oczywiście współpraca z NUKAT nakłada na katalogi lokalne obowiązek zgodności z kartotekami wzorcowymi, formatem i zasadami katalogowania. Wymusza to zmianę przyzwyczajzeń użytkowników, bibliotekarzy i czytelników. Konieczność przyjęcia nowej metodyki katalogowania przedmiotowego z wykorzystaniem uniwersalnego jiw powinna owocować redukcją czasu opracowania rzeczowego, aby cała operacja była uzasadniona organizacyjnie i ekonomicznie.

Osobna bolączka opracowania rzeczowego jest forma prezentacji danych w NUKAT. Układ alfabetyczny haseł przedmiotowych nie jest układem logicznym. Także określniki chronologiczne nie są obecnie prezentowane we właściwym dla siebie porządku.

Należy jeszcze raz przeanalizować interfejsy. Opracować je tak, by zredukować „gubienie” informacji w poszukiwaniach czytelniczych.⁹

Warto także przetestować stosowanie dodatkowych, w stosunku do stanu obecnego, pól 6xx, np. pola 655 dla tekstów literackich. Usprawni to katalogowanie przedmiotowe i przeszukiwanie bazy.

Administratorzy katalogów lokalnych natomiast, powinni przebadać możliwość stosowania pól lokalnych, których indeksowanie zaspokoi potrzeby własnych użytkowników, wydobędzie specyfikę zbiorów. Muszą one jednak być za-

⁹ J. Woźniak, *Mój OPAC świadczy o mnie, czyli krótko o ważniejszych aspektach oceny jakości komputerowych katalogów bibliotecznych*, *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, 52 (2002), nr 1/2 s. 17-23.

bezpieczone w taki sposób, by nie niszczyły ich poprawki wchodzące z katalogu centralnego.

Dla wygody użytkownika twórcy j. KABA starali się o zapewnienie możliwości dotarcia do poszukiwanej literatury także poprzez formy odrzucone, tropy wyszukiwawcze. Należy dokładniej przeanalizować ich przydatność, rozważyć potrzebę wprowadzenia form odrzuconych także w rozwiniętych hasłach przedmiotowych¹⁰. Kolejne zagadnienie to potrzeba wprowadzenia w tego typu hasłach form odrzuconych obcojęzycznych (angielskich i francuskich).

Jak pokazują przedstawione obserwacje możemy już mówić o efektach współkatalogowania także dla opracowania rzeczowego. Następuje redukcja czasu przeznaczonego na tworzenie charakterystyk wyszukiwawczych katalogowanych dokumentów. Dla dużej części książek polskich oraz zagranicznych odnajdujemy adekwatne hasła przedmiotowe w NUKAT wprowadzone przez biblioteki współpracujące lub w zagranicznych bazach katalogowych.

Przejmowanie haseł z baz zagranicznych jest możliwe dzięki kompatybilności j. KABA z leksyką LCSH i RAMEAU. Dużym ułatwieniem jest także zbieżność metodyki katalogowania przedmiotowego wypracowanej w BNFr, opisanej w „Guide d’indexation RAMEAU” i realizowanej w BN OPALE z wypracowaną przez grupę bibliotek naukowych – autorów j. KABA i realizowaną w narodowym uniwersalnym katalogu centralnym NUKAT.

¹⁰ G. M. Wilczyńska, *Formy odrzucone w rozwiniętych hasłach przedmiotowych*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 52 (2002) nr 1/2, s. 89-92.